

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Юлія Юрїївна Бродецька

Доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49010, Україна

E-mail: yuliaybrod@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9186-0767>

Yuliya Yuliya Brodetskaya

D.Sc. in Philosophy, Associate Professor,
Department of Philosophy,
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Avenue, 49010,
Dnipro, Ukraine

УДК 141

**МЕТОДОЛОГІЧНІ МЕТАМОРФОЗИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ:
«НОВА ОНТОЛОГІЯ» БУТТЯ**

Received 12 March 2022; revised 08 April 2022; accepted 10 May 2022

DOI: 10.15421/352201

Анотація

Розглядаються проблеми методологічної реконструкції, що відбуваються в рамках сучасної філософської теорії. Зазначається, що трансформаційні вектори, в рамках останньої набули характеру поворотів: онтологічний, лінгвістичний, іконічний, теологічний, перформативний, медіальний, антропологічний, риторичний, нарративний, просторовий. Кожен з них вносить свої зміни та корективи в формат класичної філософської парадигми, що й спричиняють зрушення не лише в рамках методології останньої, але перш за все, у свідомості сучасної людини, культурі сучасного суспільства. Проте виток таких трансформацій стають зміни саме в онтологічній платформі класичної філософської. Саме онтологічний поворот стає фундаментальним підґрунтям зміни картини світу, методології, з урахуванням якої розгортаються й інші повороти.

Автор фокусує увагу на тому, що ідея повороту стає черговою історичною спробою змінити методологічні орієнтири філософського знання, саме тому періодично заклики до «повороту» з'являються в рамках філософських теорій (наприклад, «назад до природи», «назад до Канта», «до Фрейда», «до самих речей», «до досократиків», «до міфу»). Проте саме «онтологічний поворот» закладений спробами М.Хайдеггера відбудувати «фундаментальну онтологію буття», стає умовою якісної зміни методологічного апарату сучасної філософії.

Ключові слова: онтологія, буття, сучасна філософська методологічна платформа, філософський поворот.

Methodological metamorphosis of Modern Philosophy: a «New Ontology» of Being

Abstract

The article is considering the problems of methodological reconstruction that take place within the framework philosophical theory modern. It is noted that the transformational processes within the framework of modern philosophy have acquired the character of turns: ontological, linguistic, iconic, theological, performative, medial, anthropological, rhetorical, narrative, spatial. Each of these twists and turns makes significant changes and adjustments to the format philosophical paradigm classical. For example, the linguistic turn focuses on the language role as a matrix for the study of the modern world. Spatial turn changes the vision of the «space» category, taking it beyond natural analysis. And the iconic turn offers an aesthetic variation of the world picture, based on the dominance of the sign over the content. The quality and significance of each turn has many contradictions and requires careful study. However, the fact remains that these turns cause changes not only in the methodology of modern philosophy, but above all, in the minds of modern human, the culture of modern society. However, the source of these transformations are changes in the classical philosophy ontological platform. It is the ontological turn that is the fundamental basis for changing the picture of the world, the methodology that takes into account other turns.

The author focuses on the fact that the idea of turning becomes another historical attempt to change the methodological guidelines of philosophical knowledge. That is why periodically calls for a «turn» appear in

the framework of philosophical theories (for example, «back to nature», «back to Kant», «to Freud», «to things themselves», «to the pre-Socratics», «to myth»). Such attempts indicate, on the one hand, a certain exhaustion of the prevailing methodology, and on the other - the urgency of the issue within this era, time. These are peculiar indicators, markers, which make obvious the state and nature of the development of science, society, its culture, human freshness. In the framework of modern philosophy, the «ontological turn» became such a marker; it was founded by M. Heidegger's attempts to rebuild the «fundamental ontology of being». This methodological step becomes a condition for a qualitative change in the methodological apparatus of modern philosophy.

Key words: *ontology, being, modern philosophical methodological platform, philosophical turn.*

Постановка проблеми.

Сучасна філософія стає своєрідним перехрестям, на якому розминаються, перетинаються, накладаються ті трансформаційні вектори, що в рамках філософської теорії набули характеру поворотів: *онтологічний, лінгвістичний, іконічний, теологічний, перформативний, медіальний, антропологічний, риторичний, наративний, просторовий*. Кожен з них вносить свої корективи, претензії в традиційну світоглядну модель суспільства, що спричиняють зрушення не лише в класичній філософській парадигмі, але перш за все, й у свідомості сучасної людини, культурі сучасного суспільства. Проте ці зміни не мали хаотичного характеру, навпаки, послідовно, зважено вони розгортались одне з одного, обравши у якості відправної точки зрушення онтологічної платформи. Саме онтологічний поворот стає фундаментальним підґрунтям зміни картини світу, методології, з урахуванням якої розгортаються всі інші повороти.

Сама ідея повороту, як повернення, звернення до витоків, не нова. Ще у Стародавній Греції поняття «поворот» (*éπιστροφή*) застосовується у значенні «приведення в круговий рух, повернення, зивання», що у латинській версії (*conversio*) тлумачиться як «звернення назад, повернення, кругообіг, зміна напрямку». Так, у філософії Нового часу заклики типу: «назад до природи», «назад до Канта», «до Фрейда», «до самих речей», «до досократиків», «до міфу» (часто один поворот тягнув за собою інший), були напевно найбільш вагомими. Проте кожен заклик, кожне повернення передбачає певні передумови, що й визначають спроможність та кардинальність таких змін. Причини «кризовості» класичної

онтології починаються вже в той момент, коли онтологічний аргумент стає камінням спотикання для розвитку філософської науки.

Отже, **метою даного дослідження** є з'ясування логіки, специфіки та якісного характеру тих методологічних змін, що відбуваються в рамках сучасної філософії.

Виклад основного матеріалу.

Вважається, що початок онтологічного повороту поклав Н.Гартман у своїх роботах «Основні риси метафізики пізнання» (1921 р.) та «До основоположності онтології», порушивши питання: «Чому ми повинні хай там що повернутися до онтології?»¹. Відповіддю на це запитання стало те, що проблема редукції філософських проблем до проблем пізнання, обумовлена існуванням «відкритої форми гносеологізму» (що йде ще від Декарта до Канта), посилила позиції трансцендентального суб'єкта. Отже, сучасна філософія змушена повернутися до онтології, оскільки основні метафізичні питання в усіх сферах дослідження, де працює філософське мислення, є онтологічними за своєю природою [Gartmann 1925].

Суть онтологічного повороту, таким чином, бачилась дослідникові у тому, щоб відокремити онтологію від її «метафізичного коріння». Це у свою чергу передбачало перегляд і «пізнавальних принципів» буття (замість гносеології класичної філософської традиції було запропоновано епістемологію). Відповідно до Н.Гартмана, нова онтологія, обумовлена інтенсивним розвитком природничих наук, неспроможна не враховувати цей факт, а тому має ґрунтуватися «на суто умоглядних засадах, вигадуючи деякі субстанціальні сполучні принципи». Останні він пропонує замі-

¹ Див.: Гартман Н. До основоположності онтології. СПб.: Наука, 2003. (Hartmann N. Zur Grundlegung der Ontologie. Berlin; Leipzig: Verlag Walter de Gruyter, 1935).

нити конкретними законами, які досліджують сучасні науки (знову ж таки, переважно природничі). В основу неklasичної онтологічної системи дослідник пропонує помістити не притаманну філософській аналітиці причинно-наслідковість, а діалектику [Гартман 1998: 322].

Слід зазначити, що Н.Гарман не був єдиним, хто виступив з такою пропозицією, і справа скоріше була не у «інноваційності» позиції дослідника, а у кризі, що переживала класична філософія, яка безпосередньо й запустили ці пошуки «нової онтології». Проте слід розуміти, що ця криза в цілому мала підґрунтя, оскільки була викликана виключенням з класичної філософської методології людини, а саме, – впливу її суто «людських», ірраціональних моментів: почуттів, бажань, прагнень, що безпосередньо впливали й на розвиток самого буття.

Дійсно, відсутністю чітких уявлень про залежність буття від соціальних, культурних, історичних умов, була притаманна класичній філософській методології, яка досить зверхньо ставиться до проблеми «суб'єкта», фокусуючись на дослідженні історичних «фігурантів» у вигляді держави, її законів, інституцій, самої історії тощо. У зв'язку з чим, цілком логічно на фоні актуалізації антропологічної проблематики і виникає дилема: або людське пізнання відмовляється від онтології традиційного типу і ґрунтується далі на розвитку сукупності конкретно-наукових дисциплін, або використовується можливість побудови онтології нового типу, що формується навколо визначень людського буття, враховує проєкції людського досвіду, спирається на них у трактуванні феномену буттєвості. Отже, претензія до методології класичної онтології була наступною: її гносеологічний потенціал вичерпано, людське пізнання потребує наукової методології, сформованої навколо визначення людського буття.

Насправді ж, такі засади «нової онтології» дуже нагадували собою колишні спроби «просвітницького проєкту» реформувати (а точніше, зламати) позиції філософсько-теоцентричного світогляду. І в ситуації «просвітницького проєкту», і в ситуації спроб по-

будови «нової онтології» були помітні схожі тенденції. По-перше, всі заклики щодо реформування методологічного апарату філософії розгорнулись навколо питання ролі людини у відтворенні онтологічного порядку, а по-друге, шляхом до вирішення кризи було оголошено перегляд недосконалого гносеологічного потенціалу філософії. Ці базові моменти й були закладені як своєрідне підґрунтя до зміни орієнтирів картини світу в цілому.

Проте як відомо, наслідки «просвітницької ейфорії» були не такими райдужними, як того очікували носії ідеї – позитивісти (хоча самі вони цього не визнавали). І як ми пам'ятаємо, «звільнення» суб'єкта від філософсько-теоцентричної моделі світогляду лише актуалізувало проблему його відчуження, «закинутості у світ» (М.Хайдеггер). Сама ж філософська парадигма зазнала наполегливих спроб натуралізації, що закінчилось загостренням питання: «Чи є філософія наукою?».

Буквально через кілька століть питання методологічної неспроможності філософської парадигми піднімається знову. Як і раніше, спроби побудови «нової онтології» керувались перш за все метою «натуралізації онтології», спробою ототожнити філософську онтологію з натурфілософією. Саме з цією метою умовою цих кроків і стає спроба позбавити філософію її унікального підґрунтя – метафізики, що слугувало запорукою неможливості натуралізації філософського знання.

Таким чином, заперечення субстанціального розуміння світу, спроби фрагментації буття (на буття неорганічне, органічне, душевне та духовне) вели до руйнування цілісної методологічної платформи філософської онтології, як базової умови філософського знання. Зберегти цю платформу й при цьому не залишити самого суб'єкта за бортом буття, намагається М.Хайдеггер у своєму проєкті «фундаментальної онтології», що став своєрідною спробою відтворити античну філософську систему в її сучасній методологічній версії.

Так, на думку дослідника, питання про буття з часів Стародавньої Греції було забуте. Проте як філософія, так і онтологія, неможливі без повернення до суб'єкта. А це передбачає

в свою чергу, що лише філософська методологія дозволяє розробити загальну онтологічну картину, яка лежить в основі конкретних наук, є наукою про буття, є справжньою системою мислення. Не дивлячись на претензійність сучасної науки (природничої!), її методологічний інструментарій є досить обмеженим в пізнанні буттєвої природи. У такій свої версії наука, на думку М.Хайдеггера, є лише засобом упорядкування (конструювання, інтерпретації, моделювання) світу, що дозволяє виявляти окремі сторони буття.

Іншими словами, філософ зазначає, що висуваючи претензії до гносеологічного потенціалу філософії, сучасна наука не здатна вирішувати проблему самостійно. Так, осягнення буття є можливим, проте лише на кшталт християнської містики та східних духовних навчань, тобто через зіткнення з ним, дотикання до нього. Раціональна ж логіка класичного філософського дискурсу у цьому плані є лише допоміжним засобом процесу відкриття буття. Бо, якщо буття і суще це не одне й те ж, то й розуміння його методами логіки, яка застосовується до області сущого, стає обмеженим. Дослідник зазначає, що «є більш суворе мислення, ніж понятійне» [Хайдеггер 1993: 216].

Йдеться безпосередньо про спосіб розуміння буття, який у традиційній філософській термінології називається інтуїтивним (Хайдеггер називає це стрибком). Не дивлячись на «алогічність» такої філософії, вона передбачає і перевершує будь-яку науку, будь-яку істину про те, що існує як за «істинністю» (буття і є істина), так і за екзистенційним та історичним значенням [Хайдеггер 1993: 213]. На цьому ґрунті хайдеггерівських міркувань з новою силою актуалізується питання: який із філософських напрямів найбільш щільно займається вивченням буття – «метафізика» (грец. *μετά τά φυσικά* – «те, що слідує за фізикою») чи онтологія?

Для М. Хайдеггера це питання є ґрунтовним, фундаментальним, проте актуалізуючи його, філософ ніби передає естафету іншим дослідникам. Сам же він звертається до антропологічної проблематики, тобто до розкриття екзистенційно-онтологічного зв'язку

людини з буттям – шляхів відтворення буття саме через людину. Саме тому поворот до фундаментальної онтології, здатної подолати категоричність класичної бінарної репрезентації світу, з одного боку, а з іншого – зберігаючої своє метафізичне коріння, на думку дослідника означає повернення до суб'єкта і визнання центрального положення людини у бутті. Для розуміння буття, необхідне перш за все усвідомлення людиною її власної суб'єктивності, що стає елементом людського буття через мову. В роботі «Лист про гуманізм» дослідник зазначає, що мова є домівною буття. У середовищі мови мешкає людина [Хайдеггер 1993: 219]. Тому «фундаментальна онтологія» – це методологічна платформа аналізу мови, в якій закладено «таємниці самого буття».

Як зазначає філософ, буття є те єдине, що стоїть за будь-якою справжньою філософією, і що так чи інакше продумує будь-який істинний мислитель, часто не усвідомлюючи цього ясного звіту [Хайдеггер 2009]. «Забуття» буття європейською філософією й призводить спочатку до ототожнення буття та сущого, а потім – до кризи новоєвропейської метафізики, що спричинила кризу картини світу сучасної епохи. Духовна деградація, перетворення людини на суб'єкт, буття на об'єкт, панування техніки, масової свідомості – ті наслідки, які зруйнували цілісність зв'язку зі світом людини, підірвали фундаментальність методологічної платформи філософії. Більше того, для філософії це обернулося питанням щодо її наукового статусу.

Треба зазначити, що запущений М.Хайдеггером проект «фундаментальної онтології» став своєрідним поштовхом для цілого ряду метаморфоз сучасної філософської традиції. Він запустив низку кардинальних поворотів, що вели до спроб переусвідомлення, реконфігурації таких «елементів буття», як мова (лінгвістичний поворот), зміст / форма (іконічний поворот), простір (просторовий поворот), віра та розум (теоцентричний поворот), людина (антропологічний поворот) тощо. За кожним з цих витків стояв пошук зв'язку людини з онтологічним планом, її місця у бутті й навпаки, місця буття в життєвому просторі людини.

Не можна однозначно стверджувати, що ці спроби були вдалими, якщо взагалі можна це поняття застосовувати до аналізу методологічних змін в рамках сучасної філософії. Так, наприклад, спроби розвинути тему мови й її онтологічного статусу набули два протилежні вектори розвитку – у вигляді аналітичної філософії Б. Рассела, раннього Л. Витгенштейна, М. Шліка, Дж. Остіна, що поставила мету позбавити філософію її метафоричного коріння, надати суворой логічності філософському аналізу; та екзистенціально-герменевтичного підходу В. Гумбольдта та Г. Гадамера, які прагнули зберегти онтологічний характер мови. Схожа ситуація відбувається й в рамках інших поворотів.

Причиною зазначених опозицій, що в цілому характеризують методологічні зміни сучасної філософії, стає протистояння соціально-гуманітарної парадигми (зі своїми предметом, методами дослідження, понятійно-категоріальним апаратом) та природничої (що активно шукала засоби впливу на становлення картини світу через механістичний підхід). Відсутність демаркаційної межі, розмитість контурів соціально-гуманітарного знання на

жаль залишає відкритим для наукового дискурсу питання щодо статусу філософського знання.

Висновки.

Становлення сучасної філософії, що переживає кардинальні зміни відносно статусу та методологічного апарату науки, відбувається під гаслом її натуралізації, перегляду традиційного філософського інструментарію й «об'єктивізації» філософського знання в цілому. Проте як вже зазначалось, для філософії це не перше випробування на «науковість», тому відповідає на це, фокусуючись на пошуках зв'язків людини й буття, проблемі збереження синтезу філософської онтології та метафізики. Буття, що стає епіцентром цих методологічних змін, саме вказує на рішення. Оскільки структури буття, що здатні відображатися не у інтелекті, а у екзистенції, саме там відтворюють зв'язок людини зі світом. Тому звертаючись до філософської рефлексії екзистенційного світу людини, відбувається справжнє диво – повсякденність набуває глибини і перетворюється на метафізичну проблему, вирішити яку здатне лише філософське пізнання.

Бібліографічні посилання

- Hartmann, N. (1935). *Zur Grundlegung der Ontologie*. Berlin; Leipzig: Verlag Walter de Gruyter.
Hartmann, N. (1925). *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*. Berlin; Leipzig.
Heidegger, M. (1975). *Gesamtausgabe. Frankfurt am Mein: Vittorio Klosterman, Bd.: 7*.
Гартман, Н. (1998). *Старая и новая онтология*, в: *Историко-философский ежегодник*. М.
Гартман, Н. (2003). *К основоположности онтологии*. СПб.: Наука.
Кант, И. (1964). *Сочинения: в 6-ти т. М.: Мысль, Т.3*.
Хайдеггер, М. (1992). *Основные понятия метафизики*, в: *Мир философии: книга для чтения: в 2-х ч. М.: Политиздат, Ч.1*.
Хайдеггер, М. (1993). *Время и бытие: Статьи и выступления*. М.: Республика.
Хайдеггер, М. (2009). *Парменид*. СПб.: Владимир Даль.

References

- Hartman, N. (1998). *Staraya i novaya ontologiya* [The old and the new ontology. Historical and philosophical yearbook], in: *Историко-философский ежегодник*. М. (in Russian)
Hartman, N. (2003). *K osnovopolozhnosti ontologii* [Of ontology fundamentals]. St. Petersburg: Science. (in Russian)
Hartmann, N. (1935). *Zur Grundlegung der Ontologie*. Berlin; Leipzig: Verlag Walter de Gruyter.
Hartmann, N. (1925). *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*. Berlin; Leipzig.
Heidegger, M. (1975). *Gesamtausgabe*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klosterman, Bd.: 7.
Heidegger, M. (1992). *Osnovnye ponyatiya metafiziki* [Basic concepts of metaphysics], in: *Мир философии: книга для чтения: в 2-х ч. М., Politizdat, Part 1*. (in Russian)
Heidegger, M. (1993). *Vremya i bytie: Stat'i i vystupleniya* [Time and Being: Articles and Speeches]. М.: Республика. (in Russian)
Heidegger, M. (2009). *Parmenid* [Parmenides]. SPb.: Vladimir Dal. (in Russian)
Kant, I. (1964). *Sochineniya: v 6-ti t.* [Works: in 6 volumes]. М.: Mysl', Vol. 3. (in Russian)